

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DERDİNİ TUNA'YA DÖKEN ŞAİR ÂŞIK ÇELEBİ VE TUNA KASİDESİ'NİN ANLAM DÜNYASI*
POET AŞIK ÇELEBİ AND THE MEANING WORLD OF TUNA KASİDESİ

İsmet ŞANLI**

Öz

Âşık Çelebi (ö. 1572), *Meşâ'irü's-Şu'arâ* isimli eseriyle Türk edebiyatı tarihine biyografi alanında önemli katkı sağlamış Balkan kökenli bir yazar ve şairdir. İyi bir eğitim gördükten sonra Anadolu ile Balkanlardaki çeşitli yerlerde kâtiplik ve kadılık yapan Âşık Çelebi, resmî görevlerinin yanında telif ve tercüme eserler de yazmıştır.

Türk edebiyatında daha çok yazarlık yönüyle tanınan Âşık Çelebi, şiirle de uğraşmış ve manzumelerini bir *Divan*'da toplamıştır. O, *Divan*'ından başka biyografik bir eser olan *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında da bazı şiirlerine yer vermiştir. Âşık Çelebi, tezkiresinde verdiği devriyle ilgili bilgilerden başka "Tuna Kasidesi" gibi bazı şiirlerinde yaşadığı dönemin düşünce ve algılarını sanatkar dikkati ile yorumlayarak ortaya koymuştur. Bu yazıda, Tuna Kasidesi'nin edebî özellikleri, anlam dünyası, dikkat çeken yönleri ile şiirde yer alan devir ve şiirle ilgili hususlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Tuna Kasidesi.

Abstract

Âşık Çelebi (d.1572) is an Balkan originated author and poet who made an important contribution to the Turkish literature history in the field of biography with his essay, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. After having a good education, he worked as clerk and kadi (judge) in various places in Anotalia and Balkans. During his official work, he also wrote and translated essays.

Known as an writer in Turkish literature, Âşık Çelebi also wrote poems and organized a *Divan* (collected poems). Beside his *divan*, he also included some poems in his biographic essay, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. In this paper analyzed the reasons for writing the Tuna Kasidesi and its meaning along with providing information about the life of the poet.

Keywords: Divan literature, Asik Celebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Tuna Kaside.

GİRİŞ

Edebî eserler, şair ve yazarların bilgi birikimleri, algıları, muhayyileleri ve dili kullanma becerilerine bağlı olarak kurgusal bir şekilde ortaya çıkar. Edebî metinler, her ne kadar sanat ve estetiği ön plânda tutarlarsa da, bunlar aynı zamanda ait oldukları toplumun kültürlerini, düşünce yapılarını ve değer yargılarını yansıtır. Bu bağlamda şair ve yazarlar, eserleri ile her zaman olmasa bile kimi zaman yaşadıkları dönemin olayları ve çeşitli yönleri hakkında bazı bilgilerin geleceğe aktarılmasında önemli rol üstlenirler. Bundan dolayıdır ki tarihi belge ve kayıtlarda yer almayan, tarihçilerin fark edemediği ayrıntılar veya bir kısım bilgiler edebî eserlerde karşımıza çıkabilir. Ancak sanatçılar bu bilgileri, genellikle açık bir şekilde değil sanatkarâne bir dril ve kurgu ile yorumlayarak verirler. Bu nedenle edebî metinleri, sadece edebî ürün olarak değil, tarih ve kültür kaynağı olarak da değerlendirmek gerekir.

Eserlerini geleneğin belirlediği kurallar, sınırlar ve estetik anlayış çerçevesinde yazan *Divan* şairleri, aynı zamanda yaşadıkları veya karşılaştıkları çeşitli olay ve gerçekleri de sanatkar dikkat ve titizliğiyle yorumlayıp şiirlerine aktarmışlardır. Bundan dolayıdır ki *Divan* edebiyatı döneminde yazılan eserlerde, eserin yazıldığı devirle ilgili pek çok bilgiyi de bulmak mümkündür. *Divan* şiiri bu yönüyle edebiyat tarihi ve tarih yanında çeşitli bilim dalları, inceleme alanları ile kültür tarihine de ışık tutacak mahiyette belge niteliği taşıyan verilere sahiptir (Şentürk 1993: 8-10; Yılmaz 1998: 643-650; Dilçin 1999: 618-626; Öztoprak 2000: 155-168; Sefercioğlu 2002: 664-681; Batislam, 2007:30)

Türk edebiyatında daha çok *Meşâ'irü's-Şu'arâ* isimli tezkiresi ile tanınan Âşık Çelebi, bu eseri ile 14-16. yüzyıllarda yaşamış şairler ile özellikle 16. yüzyıl edebî anlayışı hakkında önemli bilgilerin ilk elden günümüze ulaşmasını sağlayan önemli bir şahsiyettir. Aynı zamanda şairlik yönü de bulunan ve bir *Divan*'ı

* Bu yazı, 23-25 Mayıs 2014 tarihleri arasında International Burch Universty'de (Saraybosna/Bosna Hersek) düzenlenen "II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi"nde sunulan bildirinin genişletilip yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

olan Âşık Çelebi, tezkiresinde aktardığı veya bizzat verdiği bilgiler yanında şiirlerinde de kimi zaman sanatçı dakkatiyle ve üslubuyla devrine ve şahsına ait bazı hususlarla ilgili ipuçlarına yer vermiştir. Biz, bu yazımızda Âşık Çelebi ve eserleri hakkında bilgi verip Tuna Kasidesi'nin edebî yönü ile şiirde yer alan devir ve şairin hayatına dair hususlar üzerinde duracağız.

1. ÂŞIK ÇELEBİ ve ESERLERİ

Âşık Çelebi'nin asıl adı "Pîr Mehmed", namı "Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi"dir. Şiirlerinde "Âşık" mahlasını kullanmıştır.¹ Bugün Kosova sınırları içinde bulunan Prizren'de 1520'de doğmuştur. Çelebi'nin doğumuna babası "feyz-i İlâh(926/1520)" terkiğini tarih düşürmüştür. Çelebi'nin babası Seyyid Ali, çeşitli yerlerde kadılık yapmış, muammada ve tarih düşürmede usta biridir. Annesi, devrin meşhur âlim ve şairlerinden kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi(Hâtemî, ö. 1516)'nin kızıdır(TDEA, 1986:464). Çeşitli yerlerde kadılık yapan Seyyid Ali, Filibe kadısı iken 941/1534-5'te ölmüştür. Âşık Çelebi, babası Üsküp kadısı iken, teftiş vazifesi ile bulunduğu Prizren'de doğmuştur(Köprülü, 1978:695). Önce annesini ardından on dört yaşlarında babasını kaybeden Çelebi, yetim olarak büyümesinden dolayı çektiği sıkıntıları eserlerinde ifade eder(Köprülü, 1978:696; Kılıç, 1994:V-VII, 83; Kut, 1991:549).

Çelebi, 941/1535'te, henüz 15 yaşlarında bir genç iken Rumeli'den İstanbul'a gelir(Kılıç, 1994:IX, 224). Dedesi Müeyyedzâde sayesinde Surûrî Çelebi, Taşköprizâde, Arabzâde Abdülbâkî Efendi, Emîr Gîsû Efendi, Karasılı Hasan Çelebi, Ebussuud Efendi, Fenârî Muhyiddîn Efendi gibi dönemin tanınmış âlimlerinden dersler alır. Aynı dönemde Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ ve Kandî gibi devrin meşhur şair ve yazarlarıyla tanışır ve Hayâlî ile yakın arkadaş olur(Köprülü, 1978:696; Kılıç, 1994:IX, 873).

Âşık Çelebi, 948/1541'de Bursa'ya gider ve burada şair Sa'yî ile birlikte mahkeme kâtipliği yapar. Daha sonra Emir Sultan vakıflarına mütevellî tayin edilir ancak bu görevinden 1546'da azledilince İstanbul'a döner. Eski hocası Emir Gîsû'nun yardımıyla İstanbul mahkemesinde kâtip olur. Bundan sonra bir ara Ebussuud Efendi'nin fetva kâtipliğini de yapar(Köprülü, 1978:696; Kılıç, 1994:XI, 722; Kut, 1991:549).

Âşık Çelebi'nin 957/1550'de Silivri'ye kadı olmasıyla kadılık hayatı başlar. Silivri'den sonra Piriştine'ye kadı olarak tayin edilir. Piriştine'nin ardından Serfice'ye nakledilir. Bu görevden azledildikten bir müddet sonra Narda kadılığına atanır. Narda kadılığı sırasında çektiği sıkıntıları tezkiresinde anlatır(Kılıç, 1994:XIV, 88-89). Narda'dan sonra 970/1562'de Alaiye'ye (Manavgat) kadı olarak tayin edilir ve "zulm" kelimesini buna tarih düşürür(Köprülü, 1978:697; Kılıç, 1991:90, 95). Ancak pek memnun olmadığı bu görevi sırasında Kanuni'nin "Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi" mısraı ile başlayan meşhur gazeline tahmis yazıp bir tazarrunâme ile padişaha sunar. Bunun üzerine, dostlarının da yardımıyla padişahın takdirine mazhar olup Niğbolu'ya kadı olarak tayin edilir. Niğbolu'nun ardından 971/1564'te merkezi Rusçuk (Rus) olan Çernovi kadısı olur(Köprülü, 1978:697; Kılıç, 1994:91). Çernovi ve çevresini çok seven Çelebi, bu durumu II. Selim zamanında yazdığı meşhur Tuna Kasidesi'nde açıkça belirtmiştir(Kılıç, 1994:91-93). 973/1565'te Çernovi kadılığından azledilen Çelebi, II. Selim'e Zigetvar dönüşünde sunduğu lamiyye kasidesi ve arzuhal ile istekte bulunması üzerine Kıratova kadısı olur(Kılıç, 2014 : Kaside 5). Çernovi (Rusçuk) kadılığından azledilmesinden sonra yaşadığı sıkıntıları ve Kıratova kadılığına tayin edilmesini de bir kasidesinde dile getirmiştir(Köprülü, 1978:697; Kut, 1911:549; Kılıç, 2014: Kaside 13).

Âşık Çelebi, Kıratova kadılığından 976/1569'da azledilmesi üzerine uzun süre çalıştığı ancak Latifî'ye kızıp bir kenara bıraktığı tezkiresini tamamlar. Çelebi, II. Selim'e sunduğu eserin "mukaddime'sinde yazdığı mesnevîde, şehir şehir dolaşmaktan dolayı çok sıkıntı çektiğini, kadılık yapmaktan usandığını belirterek nakibü'l-eşrâfîlik vazifesine tayin olmak istediğini belirtir. Bu sırada Sokollu Mehmed Paşa adına Arapça bir *Şakâyyık* zeyli yazar ve bunun üzerine yaşadığı müddetçe (kayd-ı hayat şartıyla) Üsküp kadısı olarak tayin edilir(Köprülü, 1978:697; Kılıç, 1994:XVIII, 94-95).

Âşık Çelebi, Üsküp kadılığı sırasında yakalandığı zatülcenp hastalığından kurtulamamış ve 979/1572'de vefat etmiştir. Çelebi'nin Üsküp'te Lokman Hekim Tekkesi'nde bulunan mezarı, 1963'te meydana gelen depremde tekkeyle birlikte harap olmuştur. Bugün mevcut olmayan ve halk arasında "Gazi Baba" veya "Kadı Baba Türbesi" olarak anılan bu türbenin/tekkenin bulunduğu semt daha sonra "Gazi Baba Belediyesi" adını almıştır(Kılıç, 1994:XIX-XX).

Âşık Çelebi'nin en önemli eseri *Meşâ'irü's-Şu'arâ* isimli tezkiresidir. Bundan başka bir *Divan'ı*, *Ravzatü's-Şühedâ Tercümesi*, *Şakâyyıku'n-Nu'mâniyye Tercümesi*, *Et-Tibre'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk Tercümesi*, *Şerh-i Ehâdis-i Erbâin Tercümesi*, *Ravzu'l-Ahyâr*, *Mî'râcü'l-Ayâle vü Mihacü'l-Adâle*, *Zeylî's-Şakâyyık*, *Sigetvernâme*, *Mecmu'a-i Sükûk* ve *Şehrengîz-i Bursa* adlı eserleri de vardır(Köprülü, 1978:700; Kut, 1991:550; Kılıç, 2011a: 22).

2. TUNA KASİDESİ

¹ Çelebi, tezkiresinin önsözünde yazdığı "Doğaldan vasf-ı ismine muvâfık / Güzeller mübtelâsı ya'nî 'Âşık" şeklindeki beyitten başka "Mahvî" maddesinde "fakîr Âşık mahlasın ihtiyar itdükde ol dahi Fâriğ tahallus itmiş idi" ifadesi ile mahlasını "Âşık" olduğunu açıkça belirtir(Kılıç, 1994:VI).

Türk edebiyatında daha çok *Meşâ'irü's-Şu'arâ* isimli tezkiresi ile tanınan Âşık Çelebi, aynı zamanda şiirle bizzat uğraşmış ve *Divan* tertip etmiş bir şairdir. Âşık Çelebi, *Divan*'ının yanında *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında da bazı şiirleri ve beyitlerine yer vermiştir(Kılıç, 1994:LXVII-LXVIII). Tezkirenin mukaddimesinde bulunan 30 beyitlik mesnevi, Serfice ve Narda'yı konu alan gazelleri bunlardan bazılarıdır. Bu yazıda üzerinde durulan "Tuna Kasidesi" de *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da yer alan şiirlerden biridir. Şairin bu kasideden başka *Divan*'ında ise 14 kasidesi daha vardır. *Divan*'daki kasidelerin beyit sayısı genel olarak 30-50 arasında değişir. Ancak şairin 14, 113 ve 303 beyitten oluşan üç kasidesi de bulunmaktadır(Kılıç, 2014a).

Kaside, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'nın mukaddimesinde, "sebeb-i terkîm-i hurûf ve tanzîm-i sufûf" başlığı altında, eserin yazılış sebebi ile kendisi hakkında bilgilerin yer aldığı açıklamalar içerisinde yer alır(Kılıç, 1994: 83, 88). Âşık Çelebi, bu kısımda, önce Tuna yalılarında bulunan Niğbolu kazasına, sonra Çernovi kazasına kadı olarak görevlendirildiğini belirtir ve Tuna kıyısında bulunan Çernovi(Ruşuk)'yi Bağdâd, Tuna'yı da Fırat ile güzellikte mukayese eder. Şair burada yaptığı karşılaştırmada, tatlı su olmasına rağmen Fırat'ı acı, Tuna'nın ise Fırat'tan tatlı olduğunu belirtir. Bu ifadelerden sonra,

Rûm ilinün âb-ı râyudur Tuna
Sularun hod yüzi suyudur Tuna

beytiyle Tuna'yı övmeye devam eden şair,

Gerçi hâricdür bu resme medh anı mu'tâddan
Her kişiye kendi şehri yeg gelür Bağdâd'dan

beytini yazarak, insan için yaşadığı yerin başka yerlere göre kendine daha güzel göründüğünü vurgulamak suretiyle Tuna'nın Fırat'tan daha tatlı(güzel) algılanmasını da böylece açıklamış olur. Çelebi, yukarıdaki beyitlerden sonra Tuna'yı medhettiğini belirttiği şiiri, "Kasîde-i Tuna" başlığı altında verir(Kılıç, 1994:91).

3. TUNA KASİDESİ'NİN ŞEKİL, İFADE VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

3.1. Şekil Özellikleri

Tuna Kasidesi, bölümleri ve beyit sayısı yönünden kasidelerin genel (klâsik) şekil özelliklerini taşımaz. Tuna Kasidesi'nde görülen bu durum, şairin *Divan*'ında yer alan diğer kasidelerin pekçoğu için de söz konusudur. Onun kasidelerinin büyük bir kısmında klâsik kasidede bulunması gereken nesîb girizgâh, medhiye, fahriye ve dua bölümlerini bir arada bulmak mümkün değildir. *Divan*'da yer alan 14 kasidenin 9'unda nesîb, 7'sinde girizgâh, 4'ünde fahriye ve 1'inde dua bölümü yoktur. İki kasidesinin tamamı ise medhiyedir. Şairin kasidelerinin bölümlerini tam olarak tespit etmek hemen hemen mümkün olmamakla beraber, genellikle nesîb ve medhiye bölümleri aynı uzunluktadır. Kasidelerin fahriye bölümleri hem kısa hem de klâsik anlamda bir fahriye özelliği taşımaz. Dua bölümleri de çoğu zaman birer beyitten oluşur(Kılıç, 2014a).

Tuna Kasidesi, *Divan* edebiyatında Tuna nehri için yazıldığı bilinen ilk ve tek manzumedir(Kılıç, 2014b). Şair, 22 beyitten oluşan bu manzumenin her bir beytinde yaptığı teşbih ve istiarelerle Tuna'yı farklı insan tiplerine veya varlıklara benzetmiş ve bu benzetmelerden hareketle onun çeşitli vasıfları üzerinde durmuştur. Tuna nehrinin tasviri/övgüsü şeklinde yazılan kasidenin 1-11. beyitleri "nesîb", 12-13. beyitleri "girizgâh", II. Selim'e övgülerin yer aldığı 14-16. beyitleri "medhiye", şairin kendisinden söz ettiği 19-21. beyitleri "fahriye" ve II. Selim'e dua edilen 22. beyit de "dua" bölümü olarak değerlendirilebilir.

3.1.1. Vezin ve Vezinle İlgili Hususlar

Tuna Kasidesi, kaside nazım şeklinde en çok kullanılan remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Manzumede görülen 17 imâle-i memdûde, 8 vasl ve ünlü tekrarları ile ahenge katkı sağlanmıştır. Ancak Türkçe hece ve ekler ile atıf vavı ve izafet kesrelerinde görülen çok sayıdaki (92) imale, birkaç beyitte ahenge katkı sağlamakla birlikte çoğu beyitte vezin kusuru olarak göze çarpar.

3.1.2. Kafiye, Redif ve Ses Tekrarları

Kasidenin kafiyesi, -ân (ridf ve revî) harflerinden oluşan mürekkeb (mürdef) kafiyedir. Şiirde, "Tuna" kelimesi (dur+Tuna; ek+kelime şeklinde) redif olarak kullanılmıştır. Şair, "Tuna" kelimesini redifte kullanarak şiirde konu birliğini sağlamanın yanında bu kelimeyle yaptığı teşbihler ile şiiri hayal ve anlam yönünden zenginleştirmiştir. Kafiye ve redifin yanında beyitlerin birçoğunda hemen dikkat çeken e (129), a (110), â (94), i (93) ve u (80) ünlüleri ile n (114), r (122), d (82) vd. gibi ünsüz tekrarları da manzumenin ahengine büyük ölçüde katkı sağlar.

3.2. Muhteva Özellikleri

Her şairin duygu, düşünce ve hayal dünyası şüphesiz şairin evreni/çevresi etrafında şekillenir. *Divan* edebiyatında şairlerin şiirlerini şekillendiren zemin, geleneğin yanında inançları, çevre, toplum hayatı ve algıları gibi geniş bir alanı kapsar(Horata, 2012:145). Şairler, şiirlerinde pek çok soyut veya somut unsurları edebî sanatlar yardımıyla tasvir edip anlatırken aslında bir anlamda kendilerini anlatırlar.

Divan şiirinde ele alınan konuların başında aşk ve sevgili (memduh) yer alır. Ancak aşk ve sevgiliden söz edilmeyerek doğrudan bir şehir, bir ırmak, hasbihal, seyr ü sülûk ve harfler gibi pek çok konuda şiirlerin yazıldığı da görülür(Kılıç, 2011:421; Çakıcı, 1996:201-211).

Âşık Çelebi, Rumeli'nin göz nuru denilebilecek Tuna yalılarındaki Niğbolu, Çernovi ve Rusçuk (Rus) kazalarında (1564-1566 yıllarında) kadılık yapmıştır. Çelebi, tezkiresinde görev yaptığı bu yerlerin güzelliğini vurgulamış, Rusçuk'u Bağdâd'la, Tuna'yı da Fırat'la karşılaştırıp,

*Rum ilinün âb-ı rûyudur Tuna
Sularun hod yüzi suyudur Tuna*

şeklindeki beyitle Tuna'yı övdükten sonra, "her insana yaşadığı yer başka yerlerden güzel görünür" düşüncesinin yer aldığı aşağıdaki,

*Gerçi hâricdür bu resme medh anı mu'tâddan
Her kişiye kendi şehri yeg gelür Bağdâd'dan*

beytinin ardından Tuna Kasidesi'ni yazmıştır(Kılıç, 1994:87-93).

Âşık Çelebi'nin Tuna Kasidesi'nde her ne kadar Tuna nehri, çeşitli insan tiplerine benzetilerek anlatılmış olsa da şair, kendisiyle özdeşleştirdiği Tuna üzerinden (Tuna'ya yüklediği özellikler ile) kendini ve çevresini anlatır. Beyitleri -yüzey ve derin yapı olmak üzere- iki anlama gelecek şekilde yazılan şiirin yüzey yapısında Tuna, arka planında (derin yapısında) ise şairin yaşadığı çevre ve Tuna'yla aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulan farklı insan tipleri tasvir edilmiştir. Manzumede, Tuna'nın benzetildiği insan tiplerini şu şekilde göstermek mümkündür:

	<u>benzeyen</u>	<u>kendine benzetilen(ler)</u>
1	Gâh gönlüm gibi cûşânu hurtûşândur Tuna Gâh gögsüm gibi nâlân u girvândur Tuna	Tuna gönül/göğüs (insan, şâir)
2	Kûh u hâmuñlarda şeydâ deşt ü sahrâlarda mest Şöhre-i her şehri ü rûsvâ-yı beyâbândur Tuna	Tuna şeydâ, mest, meşhûr, rûsva(Mecnûn)
3	Başı eflâke irer gerçi kemend-i mevc ile Yüzi yirdedür yine hâk ile yeksândur Tuna	Tuna heybetli, hünerli (âlim, insan) mütevâzi (dervîş, insan)
4	Pâk-tînet sâf-meşreb sâde-dil sâfi-derûn Yâ ruh-ı cânân yahûd âyîne-i cân dur Tuna	Tuna sâf ve masûm (âşık, insan) yanak, ayna
5	Yarlardan atılp taşlara urur başını Âşık-ı divâne vü Mecnûn-ı uryândur Tuna	Tuna divâne âşık uryân Mecnûn
6	Su bulanmayınca turılmaz acep midür eğer Taş u toprak oynar ise dahi oğlandır Tuna	Tuna oğlan; genç çocuk
7	Bahrden ter düşmeyüp berden ana irmez gubâr Gerçi gerd-âlûd amma pâk-dâmândur Tuna	Tuna iffetli bir insan
8	Kimse basmaz yirde yatan yüzi diyü hâk olup Hâk-râh u pây-mâl-i ehl-i irfândur Tuna	Tuna dervîş (insan)
9	Gâziler tâzilerinün topuğma çıkmaya Gerçi kâfir gözine derÿâ-yı ummândur Tuna	Tuna büyük deniz
10	Kanda gerd-âlûde dâmen var ise yur arıdur Pâk-bâz olmakda gûyâ Âhi Evrândur Tuna	Tuna Âhi Evrân
11	Kişver-i kâfirden îmân ehline akup gelür Kibleye tutmuş yüzini bir müselmândur Tuna	Tuna müslüman (insan)
12	Habs-i kâfirden boşanmış gibi zencîrin sürür Şâh-ı İslâma gelür bir ehl-i îmândur Tuna	Tuna mü'min (insan)
13	Sîmden bir ejdehâdur pîç pîç olmuş yatur Genc-i İslâma tılısm ile niğeh-bândur Tuna	Tuna ejderhâ
14	Bunca bin çeşm-i habâb ile idüp her sû nazar Âşık-ı cûyâ-yı lutf-ı Şeh Selîm Hân'dur Tuna	Tuna âşık (insan)
15	Yıldı yüz yük pîş-keş virür ayağın tozına Yüz yumaz anlama her emrüne cûyândur Tuna	Tuna bende, kul, teba'a (insan)
16	Yüzi üstine sürinerek ider her hizmetün Bir yumuş oğlanı gibi bende-fermândur Tuna	Tuna yumuş oğlanı, hizmetkâr
17	Gerçi tongunlıkla uşşâka sovuklık gösterür Hûblar nerm eylemekde nâr-ı sûzândur Tuna	Tuna soğuk, sert, öfkeli insan (sevgili)
18	Sîne-ber-sîne olur sîmîn-bedenlerle velî Sâde pehlûyile kâni' pâk-dâmândur Tuna	Tuna sâde pehlûlu pâk-dâmân, iffetli bir genç, delikanlı
19	Bir nazarda gözüme yegdürmüş idüm anı ben Gerçi hâlin ağlamakda cüst ü cûyândur Tuna	Tuna dertli, kederli (ağlayan) insan
20	Mâcerâ-yı ışkda yaşdaşuz ikimüz diyüben	Tuna câhil âşık (insan)

Âşık ile bahs idermiş söyle nâ-dâundur Tuna

21	Hem-dem olmuşduk yedi yıl mâcerâ-yı ışkda
Bir yana ben bir yana hecr ile giryâ ndur Tuna	Tuna	hem-dem, ağlayan (insan, dost)
22	Hâk-i pâ-y-ı şâha yüz sürmüş ider her dem du'â
Hem-zebândur Âşık-ı zâra senâ-hâundur Tuna
(Kılıç, 2010:256-258)	Tuna	hâk-i pâ-y-ı şâha yüz süren, du'â
eden, Âşık/şairle arkadaş, dost
(insan)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Âşık Çelebi'nin Tuna'yı benzettiği insan tipleri; âşık(şair), Mecnûn, âlim, dervîş, dîvâne (âşık), çocuk/delikanlı, iffetli bir kız/delikanlı, Âhi Evrân, müslüman, mü'min, teba'a, hizmetkâr, sevgili, dertli, câhil, dost ve (padişâha) dua eden insan'dır. Tuna, bu insan tiplerinin dışında iki beyitte büyük denize ve ejderhâya benzetilmiştir.

Şair, yaptığı benzetmelerde Tuna'nın büyük bir nehir olması, temiz ve parlak oluşu, temizlenme ve taşıma amaçlı kullanılması, bazen gür ve dalgalı (gürültülü), bazen de sakin ve durgun (sessiz) akışı, doğduğu yerden Karadeniz'e döküldüğü yere kadar dağlar ve ovalardan geçerken kıvrımlı bir şekil alması gibi pek çok özelliğini vurgulamıştır.

Âşık Çelebi, Tuna'yı doğrudan kendisine benzettiği 1. beytin dışında, 2, 14, 16, 19, 20, 21 ve 22. beyitlerde nehirle arasında ilgi kurduğu tipler vasıtasıyla kendi şahsında bir anlamda Rumeli insanının özelliklerini anlatmıştır.

Âşık Çelebi, yukarıda hayatından söz ederken belirttiğimiz gibi, kadılık yapmaya başladıktan sonra, o dönem kadılık mesleğinde uygulanan görev süresi gereği yer değiştirmelerin² yanında özellikle kendini çekemeyenlerin ve cahillerin şikayetleri gibi çeşitli sebeplerden dolayı ya görevinden alınmış ya da görev yeri değiştirilerek sürgün edilmiştir. Yaklaşık 22 yıl süren kadılığı sırasında 10 farklı yerde görevlendirildiği anlaşılan ve neredeyse her 2 yılda bir görev yeri değişen, bu arada pek çok kez görevden alınan Âşık Çelebi bu süreçte doğal olarak sıkıntı çekmiştir.

Oldukça büyük ve uzun bir nehir olan Tuna, doğduğu topraklardan Karadeniz'e ulaşana kadar geçtiği dağ, vadi veya ovaların fizikî yapısına göre kimi zaman coşkun ve gür(ültülü) kimi zaman ise sakin bir şekilde akar. Şair,

Gâh gönülüm gibi cûşânı hurûşândur Tuna

Gâh göğsüm gibi nâlân u girvândur Tuna

şeklindeki kasidenin birinci beytinde Tuna nehrini, akarken tabii olarak çıkardığı seslerden dolayı ağlayan bir insana(kendine) benzetmek suretiyle, başına gelenlerden dolayı âdetâ sürekli ağladığını ifade etmiştir. Aynı şekilde kasidenin ikinci beytinde,

Kûh u hâmûnlarda şeydâ deşt ü sahrâlarda mest

Şöhre-i her şehîr ü rüsvâ-yı beyâbândur Tuna

diyen şair, öncekinde olduğu gibi Tuna'yı, tabii akışından hareketle, dağlarda deli, çöllerde sarhoş gibi gezen, şehirlerde herkesin tanıdığı ve ıssız yerlerde perişan halde dolaşan bir insana (Mecnûn) benzetmiştir. Şair bu beyitte yer alan "Mecnûn" mазmunu ile âdetâ kendisinin de başına gelenlerden dolayı Mecnûn gibi diyar diyar perişan bir halde dolaştığını ima etmektedir. Ancak şairin durumu Mecnûn'dan farklıdır. Mecnûn aşkından dolayı dağları, çölleri ve ovaları kendini bilmez bir şekilde dolaşırken, şair ise görevi gereği mecbûrî yer değiştirmeler veya görevden azledilme sebebiyle şehir şehir dolaşmaktadır. Şair, beyitte kendini "Mecnûn"a benzetmekle bir anlamda sık yer değiştirmekten dolayı çok sıkıntı çektiğine de işaret etmiştir.

Âşık Çelebi,

Bunca bin çeşm-i habâb ile idüp her sû nazar

Âşık-ı cûyâ-yı lutf-ı Şeh Selîm Hândur Tuna

"Binlerce su kabarcığıdan oluşan gözleriyle her yeri arayan Tuna, Selim Han'ın ihsanını arayan bir âşıktır." dediği ondöndörcü beyitte, Tuna'yı üzerinde oluşan kabarcıklardan dolayı II. Selim'in yardım ve ihsanını arayan (uman) bir âşık benzetmiştir. "Âşık" kelimesinin (mahlasın) tevriyeli kullanıldığı bu beyitte şair, padişahın kendisine yardım etmesini istediği anlaşılmaktadır.

Yüzü üstüne sürünerek eder her hidmetün

Bir yumuş oğlanı gibi bende-fermândur Tuna

"(Ey padişahım!) Bir yumuş oğlanı gibi her emrine uyan Tuna, her hizmetini yüz üstü sürünerek yapar." denilen onaltıncı beyitte, Tuna nehri, hükümdara itaatli, saygılı ve dikkatli bir şekilde hizmet eden

² "Osmanlı ülkesi kaza adını taşıyan yargı çevrelerine taksim edilmişti. Bunların her birine medreselerin yüksek sınıflarından mezun olmuş üstün ahlâk ve ilmi ehliyet sahibi kimselerden kadılar iki yıllığına tayin edilirdi. Mekke, Medine gibi mutena yerlerde bu süre bir yıldır. -Günümüzde noterlikte olduğu gibi- sırada bekleyen herkesin göreve tayin edilebilmesi ve kadınların gittikleri yerlerde halkla içli-dışlı olmalarına yol açmamak gibi maksatlarla tespit edilen bu bir veya iki yıllık sürenin bitiminde, kadınlar merkeze gelerek yeni bir göreve atanmalarını beklerlerdi. Bu bekleme süresinde de medreselerde müderrislik yaparak nazarı bilgilerini geliştirebilirlerdi." (Ekinci 2005:418)

hizmetkâra (yumuş oğlanına) benzetilir. Âşık Çelebi, bu benzetmeyle devletin bir memuru (kadısı) olarak padişah her ne emrederse kusursuz ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye razı olduğunu ifade eder.

*Bir nazarda gözüme yegdürmiş idüim anı ben
Gerçi hâlin ağlamakda cüst u cüyândur Tuna*

Âşık Çelebi, "Tuna, ağlayıp gezerek derdini anlatmaya/şikâyet etmeye çabalayıp dursa da ben onu bir bakışta gözüme kestirmiştim." dediği ondukuzuncu beyitte Tuna'yı, "akarken çıkardığı sesler"den dolayı derdini anlatmak için ağlayarak gezen bir insan olarak tanımlar. Şair, derdini ve haline anlatmada Tuna'dan daha mahir olduğunu belirttiği bu beyitte Tuna'nın konuşma kabileyetinin olmayışını başarılı bir şekilde imâ eder.

Tuna, yirminci beyitte şairle "aşk macerasında yaşdaşız" diye övünen ve iddiada bulunan bir kimse olarak nitelenir. "Mâcerâ" kelimesi nehrin akışını, "yaş" ise bizzat suyu hatırlatan kelimelerdir. İkinci Beyitte dağ, ova ve çöllerde gezen bir "mecnun (âşık)" olarak karşımıza çıkan Tuna, bu beyitte şairle aşk yarışına girmiş görünür, ancak şair Tuna'nın -hem mecnûn (deli) hem de nehir oluşunu hatıra getirerek- "câhil"liğini vurgulayıp kendisiyle aşk konusunda yarışmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir:

*Mâcerâ-yı ışkda yaşdaşız ikimiz diyüben
Âşık ile bahs idermiş söyle nâ-dândur Tuna*

Âşık Çelebi, kasidenin yirmi ve yirmibirinci beyitlerinde, "hem-dem" ve "hem-zebân" (dost) olduğunu belirttiği Tuna'nın da çektiği sıkıntılardan dolayı ağladığını ve padişaha dualar ettiğini ifade eder. Şairin bu beyitlerde de Tuna nehri akarken çıkan tabii sesleri, "nehirin ağlaması" ve "dua etmesi" şeklinde yorumladığı görülür.

Tuna, manzumenin 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 17, 18. beyitlerinde de çeşitli insan tiplerine benzetilir. Âşık Çelebi'nin Tuna'yı benzettiği bu insantiplerini, "şair"in yanında Rumeli insanını temsil eden şahıslar olarak da değerlendirmek mümkündür. 10. beyitte geçen Âhi Evran dışında 5, 8, 11-12, 17. beyitlerdeki "âşık-ı dîvâne", "dervîş", "mecnûn-ı uryân", "müslüman", "ehl-i îmân" ve "sevgili" ise Divan şiirinde sıkça görülen genel insan tipleridir.

Kasidede şairin Tuna'yı tasvir ederken benzettiği "pâk-tûnet, sâf-meşreb, sâde-dil sâfi-derûn (bir insan, 4. beyit), "oğlan" (6. beyit), "pâk-dâmân (iffetli genç kız/delikanlı, 7. beyit), "teba'a" (15. beyit), "pâk-dâmân (genç/delikanlı, 18. beyit) gibi insan tipleri ile Rumeli insanının olumlu ve güzel yönlerini öne çıkarmaya çalıştığı düşünülebilir.

Tuna, 9 ve 13. beyitlerde ise insan dışındaki varlıklardan "deryâ-yı ummân" ile "ejdehâ"ya benzetilmiştir. Tuna'nın "deryâ-yı ummân(büyük deniz)"a benzetilmesinde kimi zaman genişliği 1,5 km'ye varan, üzerinde gemilerin yüzebildiği heybetli hali, "ejdehâ(büyük yılan)"ya benzetilmesinde ise akarken oluşturduğu oldukça büyük kıvrımlı ve parlak görüntüsü etkili olmuştur:

*Gâziler tâzîleriniin topuğına çıkmaya
Gerçi kâfir gözine deryâ-yı ummândur Tuna
Sîmden bir ejdehâdur pîç pîç olmuş yatur
Genc-i İslâma tılsım ile nigeh-bândur Tuna*

15. beyitte yer alan "(Ey şahım) ayağın tozuna yılda yüz yük pîş-keş viren Tuna, senin her emrini yerine getirmeye hazırdır." ifadesi ile Osmanlıya Tuna kıyısındaki topraklardan gönderilen vergilere telmih vardır:

*Yılda yüz yük pîş-keş virür ayağın tozına
Yüz yumaz anlama her emrüne cüyândur Tuna*

Kasidede Tuna'nın coğrafi konumu itibariye doğduğu yerden Karadeniz'e dökülmesi, "kişver-i kâfirden îmân ehline akıp gelme ve yüzünü kibleye tutan bir müslüman(11. beyit) ", "habs-i kâfirden boşanmış şâh-ı İslam'a gelen bir ehl-i îmân (12. beyit)" şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadede Rumeli insanın Anadolu'ya ve Osmanlıya bakışının izlerini görmek mümkündür. İstanbul, Osmanlı'nın başkenti olduktan sonra idarî merkez olmasının yanında padişah ve devlet adamlarının âlim, şair ve sanatkarları destekleyip himayelerine almalarından dolayı Osmanlı coğrafyasının en önemli eğitim, kültür ve sanat merkezi hâlini almıştır. Bu sebeple İstanbul'a, ülkenin diğer yerlerinden olduğu gibi Rumeli'den de çok sayıda âlim, şâir ve sanatkar gelmiştir. İstanbul'a sonrada gelen şairler arasında Zâtî (Balıkesir), Nev'î (Malkara), Figânî (Trabzon) ve Celîlî (Bursa) gibi 16. yüzyılın tanınmış şahsiyetlerini saymak mümkündür(İpekten 1996).

Osmanlı döneminde İstanbul dışında doğan ancak eğitim ve devlet görevine atanma gibi çeşitli sebeplerle bu şehre gelen çok sayıda âlim, şâir ve sanatkâr bulunmaktadır. Şair, Tuna nehrinin tabii akışından hareketle yaptığı benzetmeler ile İstanbul'dan uzakta bulunanların buraya gelişini ve bu şehirle ilgili düşüncelerini –Tuna üzerinden- metaforik bir dille yansıtmıştır.

SONUÇ

Tuna nehrinin teşbih ve istiarelerle kişileştirilerek anlatıldığı Tuna Kasidesi, adı, konusu ve üslûbu yönünden Divan edebiyatında yazılmış orijial şiirlerden biridir. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da "Kasîde-i Tuna" başlığı

ile yer alan bu manzume, Divan şiirinde Tuna nehri üzerine yazılmış tek şiirdir. Manzume şekil olarak kaside olsa da klasik kasideelerde bulunan özellikleri bulunmamasının yanında üslubu yönünden lirik bir gazeli andırır.

Yüzey yapısında Tuna nehrinin vasıflarının anlatıldığı bu kasidenin derin yapısında şairin -Âşık Çelebi'nin- çektiği ızdıraplar ile arzuları yanında Rumeli insanın çeşitli güzel yönleri vardır. Manzumede ayrıca Rumeli insanın Osmanlı ve İstanbul algısı, Tuna nehri üzerinden çarpıcı bir şekilde ortaya konmuştur. Sonuç olarak Tuna kasidesi; 16. yüzyılda Rumeli toplum hayatından küçük kesitlerin yer aldığı; kederi sevinci, arzuları ve değişik ruh halleriyle "insan"ı anlatması, mazmunu "insan" olması yönleriyle orijinal bir şiirdir.

KAYNAKÇA

- AYLAR, Selçuk (1995). "Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek", *Dergâh*, C. VI, S. 65, s. 1011- 1022.
- BATISLAM, H. Dilek. (2007). "Tarih ve Kültür Kaynağı Olarak Hasb-i Hâller", *TÜBAR*, C. 22, Güz, s. 29-42.
- ÇAKICI, Bilal. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Kaside (16. Yüzyıl)*, Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (1986). "Kaside", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, s. 17-77.
- DİLÇİN, Cem (1999). "Türk Kültür Kaynağı Olarak Divan Şiiri", *Türk Dili Dergisi*, S. 571, s. 618-626.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra (2005). "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C. 3, S. 5, s. 417-439.
- HORATA, Osman (2012). "Nef'i'nin 'Sözüm' Redifli Kasidesinin İstiare Zemini", *Bilig*, S. 61, Bahar 2012, s. 143-156.
- İPEKTEN, Halûk (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- KILIÇ, Filiz. (1994). *Meşâ'irü's-Şu'ara İnceleme Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- KILIÇ, Filiz (Hazırlayan, 2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme Metin*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KILIÇ, Filiz. (2011a). "Biyografi Ustasının Kaleminden: Meşâirü's-Şuarâ", *Dil ve Edebiyat*, Ekim, S. 34, s. 20-29.
- KILIÇ, Filiz (2011b). "Tuna Kasidesi'nin Düşündürdükleri", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Editör: Mustafa İsen vd., Ankara: Grafiker Yay.
- KILIÇ, Filiz (2014a), *Aşık Çelebi Divanı*: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593,asikcelebidiva-nifilizkilocpdf.pdf?0> (Erişim: 20 Mayıs 2014)
- KILIÇ, Filiz(2014b). "Âşık Çelebi, Seyyid Pir Mehmed b. Ali", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/docs/asik_celebi.pdf (Erişim: 20 Mayıs 2014).
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad. (1978). "Âşık Çelebi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, s. 695-701, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KUT, Günay. (1991). "Âşık Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 549-550, İstanbul.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2000), "Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, s. 155-168.
- PALA, İskender (2000), "Bir Elmanın İki Yarısı: Klâsik Şiir ve Osmanlı Tarihi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, s. 141-154.
- SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat (2002), "Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.11, s. 664-681, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (1993), "Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Dergâh*, C. IV, S. 41, s. 8-10.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1993a), "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili Dergisi*, S. 495, s. 175-188.
- TDEA. (1986). "Müeyyездâde Abdurrahman Efendi", C.6, s. 464, İstanbul: Dergâh Yay.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. (2011). *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara: TTK Yay., s. 408-418.
- YILMAZ, Kâşif (1998), "Muasır İki Divan Şairinin Manzumelerine Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat", *Bir Dergisi*, S. 9-10, s. 643-650, Ankara.